

Avslutningsrapport

Korgtradisjonar i Noreg

Av: Hege Iren Aasdal, korgmakar
Stipendiat ved Norsk håndverksinstitutt

16. desember 2023

Hege fletter vombakorg. Foto Silje Ensby

Innholdsliste

Innleiing.....	3
Problemstilling	6
Metode.....	7
Beskriving av prosessen	14
Korgtypar.....	15
Teknikkar.....	16
Korgene.....	18
Materiala	31
Salix-slekta;selje, vier og pil	34
Hassel (Hatl).....	36
Brakje/brisk/einer	38
Bjørk.....	40
Furu.....	41
Gran	43
Lind	44
Sjøsivaks.....	45
Utvinning av materiale til korgfletting	46
Resultat	48
Kjelder	49

Innleiing

Kunnskap om korgar laga av splitta materiale som er hausta lokalt er i ferd med å forsvinne. Difor ynskjer eg å skaffe meg oversikt over norske tradisjonelle korgar – med hovedfokus på fletta korgar i splitta materiale.

Stipendiatprosjektet mitt har først og fremst handla om å flette og å forstå teknikkar, arbeidsmetodar, haustingsmetodar og foredlingsmetodar. Mitt mål er å dokumentere og vidareføre handlingsboren kunnskap om splitting og bruk av slikt materiale.

Ein ting er å flette korgene, men bak alle korgene ligg også eit hav av kunnskap om kulturlandskap, om hausting, om naturtypar, om materiala, om kultur og om vilkår. Og så uendeleg mykje meir. Det er så mange små nyansar og det er så mykje å lære.

Det er ikkje alltid lett for den som har kunnskapen å vite kva detaljar som er viktig å bringe vidare. Det er ikkje alltid lett å finne ord på det ein gjer, det som fell seg så naturleg, det ein kanskje tar for gitt. Det er heller ikkje alltid lett for den som søker kunnskapen å stille dei rette spørsmåla. Ein treng erfaring for at relevante spørsmål skal dukke opp.

Derfor er det viktig å gjere. Å arbeide i lag. Å arbeide nok til at spørsmåla kjem av seg sjølv. Å arbeide nok til å vere i stand til å «herme rørsle» som Jon Bojer Godal kallar det.

Stipendiatprosjektet mitt handlar om fletta korgar i splitta materiale. Eg starta som stipendiat med tankar om at dei fleste korgene som er laga rundt omkring i bygdene i Norge, er fletta av splitta materiale. Mi erfaring var då med kipe, vedmeis, aktarkorg og snik (eg kjem nærare inn på dei forskjellige korgtypene seinare i rapporten) som alle er forskjellige korgar fletta i splitta materiale.

I løpet av stipendiat-perioden har eg reist mykje rundt på museum og til privatpersonar og sett store mengder med korgar. Det som slår meg, er mangfaldet!

Det finst så mange ulike teknikkar og så stort mangfald når det gjeld materialbruk rundt omkring i landet. Dette mangfaldet er mykje større enn eg hadde førestilt meg.

På reisene mine har eg sett at det er stor likskap over landegrensene, og spesielt mellom Noreg og Sverige.

Alle stader har folk laga korgar av materiale dei hadde rundt seg, og korgene speglar naturen og landskapet, men også samfunnet – kva dei trong korgene til, korleis jorda vart driven og kva som var

vanleg/tradisjon og mote.

Husfliden og handverket på bygdene sto i kontrast til verkstader i byane der ein arbeidde med importerte material, enten frå bygdene eller frå andre land. Den kunnskapen som kom innunder korgmakarfaget og vart offisielt godkjend, kom frå England, Frankrike og Tyskland. Kunnskapen om korgbindinga som var vanleg rundt på bygdene, blei borte i takt med at behovet for desse korgene minka. Dette var ofte kunnskap knytt til ein spesifikk tradisjon. Eitt eksempel er at ein som laga vedmeiser var ein meisbinder. Han laga gjerne meiser i forskjellige storleikar og former til forskjellige formål, men haldt seg oftast til den teknikken og brukte same materiale. Kunnskapen hans gjekk på alt frå hausting og foredling til fletting av korga.

Det finst unntak, og grensene var ikkje bastante, men ein kan grovt sett seia at kunnskapen om dei vanlege arbeidskorgene på bygdene i stor grad blei borte.

I våre mest gammeldagse bygder, skriver Sundt, kan man glede seg over en husflid som fyller hver ledige stund mellom hovedarbeidene og sysselsetter hver hånd i familien. Sjølberging var målet. Bonden var sin egen smed, garver og skomaker, bondekona spant, farget, vevde og sydde til hele familien.

-wikipedia-

"Emne - gut, det lyt du ha,"
hugsar eg han farfar sa:
"Skal ditt arbeid framgang vinne
og den drøymde siger nå,
lyt du fyrst eit vyrke finne
som er heilt å lite på.
Hugs at då fyrst, berre då,
vert kvar fager ting du lagar
gjennomgod frå grunnen av.

Utdrag frå diktet om emne av Olav Aukrust

Problemstilling

Prosjektet mitt har bestått mykje av å undersøke gamle korgar og reise rundt til tradisjonsberarar og andre som kan. Eg har også gjort det til ein vane å spørje alle eg treff om dei kjenner til gamle korgar og om dei har noko. Det har i nokre tilfelle gitt meg nokre interessante oppdagingar. Eitt eksempel er på eit kurs eg heldt i Alvdal der fleire av deltakarane kom med sponkorgar frå forskjellige gardar i området. Alle korgene var fletta med reven spon, men ulik dei eg har sett før, då desse var reven på «kant» altså på tvers av årringane!

Korgene og menneska eg har møtt har gitt meg eit innblikk i ein stor verden av kunnskap og eg vert meir og meir imponert over korleis ein har nytta ressursane rundt seg, og kor stor kunnskapsbanken om hausting og foredling eigentleg er. Eg synest det har vore svært interessant å reise på den måten eg har gjort og sjå forskjellar og likskapar i metodar og materialbruk.

Desse undersøkingane har også gitt meg fleire spørsmål med omsyn til korleis landskapet såg ut, og detaljer i teknikkane i flettinga. Eg har ikkje hatt tradisjonsberar å spørje og å arbeide med på alle korgene, så eg har vore nøyd til å samle kunnskap frå folk som gjer liknande ting eller haustar same materiale. Som med vombakorga har eg vore på kurs i Sverige med Erna-Lill Lindén og lært om granrotskorgar, samt at eg har vore hjå Signe Irene Berg og lært om tægerbinding og hausting av bjørketæger.

Eg skal seie meir om dei forskjellige korgtypane seinare i rapporten, men eg vil gje eit lite geografisk overblikk her. Grovt sett kan ein seie at korgar med fletta botn har vore vanleg i Gudbrandsdalen og til dels i Østerdalen. Korgar med botn av heiltre har vore vanleg langs heile kysten. Og rammekorgar har vore vanleg litt her og der, det synest ikkje å vere ein samanhengande geografisk utbreiing. Knutekorgar har vore spesielt vanleg i Telemark og på Vestlandet, men eg har funne den også på Sørlandet og i Ålesund.

Dei fleste av korgene eg har undersøkt vert rekna som grove arbeidsverktøy som gjerne vart brent når dei hadde gått i sund. I dag er desse korgene og kunnskapen om korleis å lage dei nesten forsvunne. Eg meiner det vil være eit tap for faget og for vår historie om kunnskapen ikkje bringes vidare, derfor meiner eg det er særskilt relevant for korgmakarfaget å sette søkelys på desse korgene, og bringe denne delen av historia med vidare.

Metode

I dette avsnittet vil eg gje eit overblikk over aktiviteten det siste året av stipendiatet, samt at eg vil presentere dei viktigaste kontaktane og tradisjonsberarane eg har hatt gjennom stipendiatet.

Metoden min for å hauste kunnskap har vore å treffe flest mogeleg menneske med kunnskap og å lage så mange korgar som mogeleg for å øve og for å gjere feil, slik at eg kan stille gode spørsmål. Eg har vore innom mange ulike teknikkar og mange forskjellige material. Eg kan ikkje sei at eg beherskar alle like godt, men eg har skaffa meg ei oversikt og kunnskap om dei ulike materiala og teknikkane slik at eg kan bringe dette vidare.

Her er ein gjennomgang av programmet det siste året av stipendiatet:

- Gjestelærer på Hjerleid Handverksskule
- Kurs i Tovdal
- Kurs på Karmøy
- Besøk til Reidar Løvås og Egil Lie
- Besøk til Knut Egil Bekkevold for å sjå på truger
- Kurs i å lage knutekorg i Lier
- Kurs i flisfat og pillkorg på Skedsmo
- Kurs i kipe og hasselkorg på Stiklestad
- Besøk på magasinet på museet på Stiklestad
- Kurs i kolvfat og vedmeis i Alvdal
- Treseminaret Hjerleid, kurs i å lage kipe og foredrag om korgfletting
- Tur til Sverige for å hente sponhøvel til Hjerleid og for å besøke Säs Holger Andersson og Björn
- Majors med sponkorgar
- Kurs om korgteknikker på Kjerringøy Land Art og foredrag om korgteknikkar
- Reportasjer på Norge Rundt, Vestlandsrevyen og NRK om korgmaking
- Kurs på sløydfest i Seljord og formidling på Handverksgilde i Norheimsund
- Besøk til Johannes Fosse og Havråtunet
- Utstilling på gamle Tømmervik skule i regi av Amy Lightfoot
- Kurs i lindebast på Røldalsmarknaden
- Hjelpelærer på kurs i tægerbinding med Signe Irene Berg på Raulandsakademiet
- Kurs i å lage korgar i splitta materiale på Raulandsakademiet
- Kurs i lage kipe og hasselkorg på Voss Kunst og Kultur

- Særutstillar på Dyrsku'n i Seljord
- Utstilling på Stadtschloss Lichtenfels i Tyskland
- Stand på marked i Lichtenfels, Tyskland
- Kurs i å lage aktarkorg i Lichtenfels, Tyskland
- Kurs i å lage hasselkorg i Vestlandske Folkekunstlag
- Prosjekt om deling av furu og riving av spon med Jon Bojer Godal
- Kurs i å lage hasselkorg på Raulandsakademiet
- Kurs i å flette sponkorg for lærarar på Årstad vgs i Bergen
- Gjestelærer for vg1 håndverk, design og produktutvikling på Hjerleid Handverksskule
- Kurs i hasselkorg og minikipe på Skedsmo Husflidslag

Resultat av korgkurs på Raulandsakademiet.

Høvling av spon på Seim, Samson Øvstebø og Knut Skåla

Tradisjonsberarar

Her vil eg presentere dei forskjellige tradisjonsberarane eg har møtt og jobba med igjennom stipendiatet :

Knut Skåla er ein allsidig tradisjonsberar frå Rosendal. Han har lært meg om lagging, om kiper og om sponkoger. Blant mange andre ting. Han har samla informasjon om koger i mange år og har mykje å

fortelje. Eg er med i ei gruppe som lager korgar og anna og møtest ein gong i veka i Rosendal saman med Knut, så han har eg jobba jamleg med igjennom dei siste 4 åra.

Samson Øvstebø har vore rettleiar i stipendiatprosjektet mitt og er samarbeidspartnar og kollega. Me har jobba i lag med prosjekt, har halde kurs ilag i tillegg til samarbeid om prosjekt gjennom Norsk håndverksinstitutt. Me begynte å jobbe i lag på prosjekt i regi av Håndverksinstituttet om kiper i Sunnhordland, og gjorde deretter prosjekt om vedmeis, aktarkorg og snik i lag. Sidan har me jobba ilag og heldt mykje kurs ilag. Eg har hatt stor nytte og glede av å kunne undersøke korgar ilag med Samson som har brei erfaring på trearbeid og plitting. Eg har lært mykje om splitting og om trearbeid generelt, men også fått lære mykje og om det å hauste materiale av Samson.

Anders Hagen er museumsbonde på Maihaugen og har enormt mykje kunnskap om tradisjonar og historie. Me har arbeidd i lag på prosjekt om aktarkorg og han har bidrege med mykje kunnskap om lokalhistorie og vidjer mellom anna.

Jon Bojer Godal er kunnskapsrik på mange områder. Eg har fått lære mykje av hans kunnskap om å splitte store tre og spesielt furu. Samt av hans erfaring med prosjekt hjå Elisar Fornes på riving av furuspon.

Hans Andersen er kipemakar og smed på Stord. Ved besøk hos han har eg fått eit innblikk i korleis han arbeider og lager kiper spesielt.

Egil Lie lagar kiper på Lista etter tradisjon frå området. Det er laga ein film av husflidslaget med han og hans lærermeister Håkon Skumsvoll om å lage korgar.

Hans Labertus Løvmo bur på Leland, litt nord for Sandnessjøen, men kjem frå Finnskogen og har med seg kunnskap om å lage truger og vidjer derifrå. Eg har vore innom og sett hans måte å vri vidjer og lage truger på. I tillegg til at eg har sett film og lese rapport frå prosjektet gjennom Norsk håndverksinstitutt om truger der han var tradisjonsberar.

Jan Gunnar Helmikstøl bur på Jørpeland og er aktiv i restaurering og kulturminnevern. Han har vore ein god kontaktperson og har vore behjelpelig med hausting av lindebast og sjøsivaks, og arrangert kurs i å flette sivsko med Steinar Undheim.

Jan og Gunn Jorunn Steinsland bur på Sunde og har i mange år vore aktive i kystlag og andre stader med demonstrasjon av bereding av lindebast og å lage tau og tråd av lindebast. Eg har vore på kurs med dei på Sunde.

Reidar Løvås bur i Larvik og lager flisfat. Eg var på eit kurs med han i 2017, men har også besøkt han i løpet av stipendiatperioden for å lære meir om flisfat og sjå fleire av dei gamle. Han har arbeidd med flisfat i mange år og har vore med på ein film som er produsert av husflidslaget om å lage flisfat.

Steinar Undheim bur på Undheim på Jæren og er tradisjonsberar i å flette sivsko. Eg fekk vere med på eit kurs og seinare eit prosjekt gjennom Norsk håndverksinstitutt for å lære å hauste og flette sivsko.

Erik Havrevoll bur på Hamrabø i Suldal og er tradisjonsberar i å lage lindebast-tau og veve fatlar av lindebast. Eg fekk vere med på eit prosjekt gjennom Norsk håndverksinstitutt i å veve med lindebast. Bestefaren hans er med på ein stumfilm på Norsk Folkemuseum der dei viser veving med lindebast frå 1945. Eg fekk prøve same grindvev som bestefaren brukte i filmen.

Björn Majors bur i Leksand i Sverige og har produsert sponkorger i over 40 år. Han har mykje erfaring på området og er ein god læremeister både på riving og høvling av spon. Eg har vore på besøk og har jobba hjå han fleire omgangar.

Signe Irene Berg bur på Lørenskog og driv blant anna med tægerbinding. Ho har lang erfaring og er utruleg dyktig på området. Eg har arbeidd hjå henne i mange omgangar, og ho har teke meg med ut for å hauste tæger. Hausting og bearbeiding har vore viktig å lære i tillegg til tægerbindinga.

Gunnel Eriksson bur i Umeå i Sverige og har lang erfaring med tægerbinding. Eg har møtt henne på Korgstamma i Järvsjö og fekk sjå og fekk lære om den svenske måten å binde på. Eg hugsar spesielt hennar teknikk for å dele tæger utan eingong å sjå på kva ho gjorde, mens ho prata!

Göran Andersson bur i Storvik i Sverige og har skriva ein master om knutekorger, eller sendingskorg med bøygd ramme som den ofte vert kalla i Norge. Eg har vore på besøk hjå han og lært å lage knutekorg.

Curt Bengtsson bur utanfor Gøteborg i Sverige. Eg var på kurs med han i regi av Korgen Lyfter og lærte å lage Hedaredskorg. Me var i skogen og henta materiale og splitta dette ned til korgmaterial. Hedaredskorga er ei korg som likner på kipa med trebotn og spiler og flett i furu.

Erna-Lill Lindén bur i nærheten av Nyköping i Sverige. Eg var på kurs med henne i regi av Korgen Lyfter for å lage granrotskorg. Det er ei rammekorg som likner mykje på vombakorga, men er fletta med granrøtter og ramma er laga av grangreiner.

Steen Madsen bur utanfor København i Danmark. Eg var på kurs med han i å binde halmkorger i regi av Korgen Lyfter. Han er den med mest innsikt i korghistorie i Norden og har en fantastisk korgsamling.

Joakim Lilja bur i Västra Götaland i Sverige. Eg var på kurs med han i å flette hasselkorgar eller skjeppekorgar som dei også vert kalla, i regi av Korgen Lyfter.

Ninni Bagge bur i Järvsö i Sverige. Eg var på kurs med henne og Inga-Lena i å flette skruck, ei spesiell korg som er fletta av selje der ein starter med øverste kant og fletter botnen til slutt. Kurset var i regi av Korgen Lyfter.

Inga-Lena Åkesson bur i Järvsö i Sverige. Eg var på kurs med henne og Ninni i å flette skruck, ei spesiell korg som er fletta av selje der ein starter med øverste kant og fletter botnen til slutt. Kurset var i regi av Korgen Lyfter.

Säs Holger Andersson bur i Våmhus i Sverige. Han lager sponkorgar både i reven og høvla spon. Eg møtte han på Korgstämma i Järvsö og har besøkt han i verkstaden hans i Våmhus.

Janke Meijer bur i Ringebu og var med på mange av Norsk håndverksinstitutt sine prosjekt på 1990-talet med fletting av korgar, samt at ho har skrive fleire hefter om korgar og om tægerbinding. Ho har spesialisert seg på restaurering av tægerbindingskorgar og har eit stort arkiv med oversikt over korgar og forskjellige teknikker. Janke har gjort eit stort arbeid på å samle kunnskap om korgar, og har bygd opp eit fantastisk arkiv om emnet. Ho har gjort det viktigaste arbeidet på emnet og har vore ei stor hjelp for meg i mitt prosjekt.

Sverre Dalen bur i Alvdal og har fletta mykje kolvfat og halde kurs i dette. Eg har besøkt han og lest rapport med han som tradisjonsberar som NHI gjorde i 2018.

Åsmund Samuelshaug bur i Alvdal og har fletta kolvfat. Han har lært av sin onkel. Eg har besøkt han og fått sjå korgene han har laga, samt at han var med ut for å hauste materialar og viste kva dei såg etter og kva type vier som eigna seg best til fletting.

Vidar Samuelshaug bur i Alvdal og er god på å vri vidjer og har mykje lokalkunnskap. Eg besøkte han i forbindelse med kolvfat-prosjektet.

Tægerhausting. Signe Irene Berg og Hege

Beskriving av prosessen

Det har funnest eit stort mangfald av korgtypar laga i mange ulike teknikkar rundt om i landet. Samtidig kan ein seie at fletteteknikkane er globale. Det finst liknande korgar og liknande teknikkar brukt i alle verdshjørne. Det er spanande å prøve å tenke seg til korleis kunnskapen har reist, og kva som er årsaka til at ein spesiell korgtype er blitt vanleg ein stad medan ein annan korgtype har slege rot i neste dal. Det er vanskeleg å sei noko bestemt om slikt, men det er naturleg å tenke at det har mykje med landskap og behov å gjere. For eksempel er det naturleg å tenke at aktarkorga og vedmeisen høyrer heime i Gudbrandsdalen og i Østerdalen fordi dei er lette å slenge på ryggen og bære over korte avstandar. Kipa derimot, er meir hendig på Vestlandet der ein gjerne måtte bære langt og bratt.

For å prøve å skaffe meg ei oversikt, har eg kategorisert korgene i tre hovudtypar utifrå fletteteknikk.

Desse typane er:

- **Rammekorger**
- **Kiper/korger med trebotn**
- **Korger med fletta botn**
- **Tægerbindingskorger**

Fangstredskap som åleteiner og hummerteiner kjem utanom, då dei ikkje passar i nokon av desse kategoriene. Knutekorg og sendingskorg i heiltre kjem også utanom desse kategoriane, men blir likevel omtala som korgar.

Korgtypar

Rammekorga er bygd opp på ein liggjande ring laga av ei grein, eventuelt to ringar, der den eine er ståande og dannar handtak. Ut frå ringane bygger ein opp korga med spiler som ein fletter på. Ein fletter frå kvar side av korga og avsluttar fletten på midten. Denne typen korg finst over heile verda i forskjellige variantar.

Her i landet kjenner me desse korgene som flisfat, kolfat, vombakorger og rassbaillkorger, og dei er laga i mange forskjellige materiale. Vombakorgene er laga i tæger av bjørk eller gran, medan flisfat og kolfat oftast er laga i selje, vier og hassel.

I Sverige lagar dei slike korger også i grankvister, desse kallast stavarkorger.

Kipa har som fellesnemnar at ho har botn i tre, og spiler som er festa i denne. Her er eit enormt mangfald av kiper med ulik storleik og form, med og utan hank, til å bere på ryggen og med handtak.

Kipa er også laga i mange ulike material, som brakje (einer), selje, hegg, rogn og bjørk. Det vanlegaste er spiler av furu, men også kvister av bjørk, splitta greiner av brakje og selje er brukt, samt streng (ståltråd).

Kipa finst fleire stader i verda, i Tyskland heiter det kiepe og ser ut til å først å fremst vere ryggsekker/korger til ryggbering.

Korger med fletta botn kallar eg dei som har ein fletta botn der spilene i botnen utgjer stakane i korga. Dei finst i fleire variantar, som vedmeis, aktarkorg, snik og sponkorger. Dei er laga i selje, hassel, furu og hegg.

På aktarkorg, snik og vedmeis blir botnen fletta først, og så bøyer ein spilene frå botnen opp slik at dei blir spiler for flettverket i sidene. På sponkorger legg ein spona som utgjer botnen diagonalt og fletter dei i kvarandre – her treng ein altså ikkje fleire spon enn dei ein legg opp i botnen for å danne sidene. Sponkorger kan og flettast ved å legge inn nye spon som på dei andre korgene.

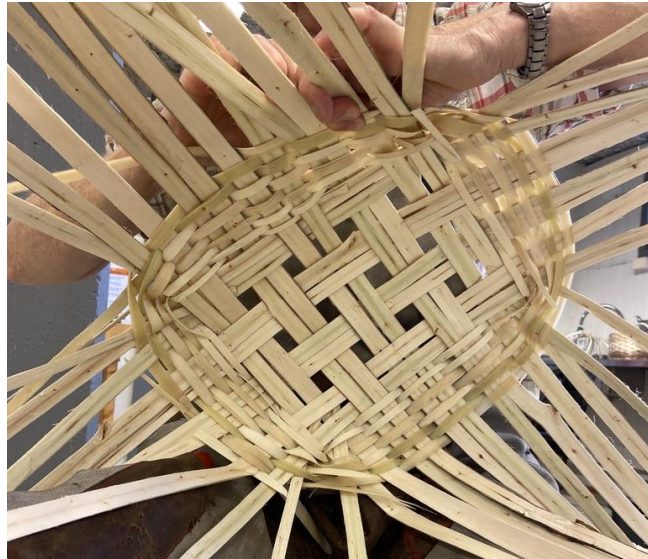
Teknikkar

Det er veldig mange forskjellige ord på dei forskjellige delane i korgene, og det er ikkje alltid like lett å skilje kva som er kva. Nokre gonger er kanskje uttrykk blanda, eller henta frå andre teknikkar.

Ein kan seia at i korgmaking driv me med to hovudteknikkar; fletting og binding.

Fletting består av å leggje eit tynnare materiale framom og bakom litt tjukkare materiale. Her kaller me ofte dei tjukkare for spiler, stakar eller stendarar. Dei utgjer reisverket i korgene. Flettematerialet vert oftast kalla for band.

Det er fletteteknikkane eg har hatt hovudfokus på i mitt prosjekt, og den typen korgar eg har undersøkt mest.

Binding består av ein type tynnare bindingsmateriale som ein viklar rundt ein tjukkare kjerne. I tægerbinding vert kjernen kalla for støttetog (ei tog fleire tæger = bjørkerøter) og det ein viklar med vert kalla bindetog. Her i landet er det tægerbindinga som er den vanlegaste bindingsteknikken, men det har nok blitt bunde med halm og andre materiale også, noko som framleis er vanleg i Sverige for eksempel.

I nokre samanhengar går desse omgrepa litt om ein annan. Ein som fletter kiper vert ofte kalla kipebindar, og eit tynt flettemateriell/band av furu kallast rot i Hedaredskorga.

Det er også ein del lokale nemningar på deler av korgar som på aktarkorga, der heiter spilene flatgjøler og bindinga på kanten vert kalla reivingsgjøler.

Korgene

Her vil eg gje ein oversikt over dei korgene eg har vore innom, med litt historikk, geografisk tilknytning, materialbruk og teknikk.

Vedmeis

Foto Silje Ensby

Fram til midten av 1900-talet var meisbinding eit vanleg handverk i Hedmarks-traktene. Dei vart laga i mange ulike storleikar og bruksområda var mange. Meisene kunne brukast til å bære høyr og ved i eller til oppbevaring av ull eller garn. Handverket var oftast attåttnæring og vintersyssel. Ordet meis finn ein brukt i fleire land i Europa og det betyr bærereiskap eller kurv. I si opphavelege form var meis berre ei bæreramme.

Vedmeisen er tradisjonelt laga i selje og har fletta botn. Breie og kraftige delte seljestaker er brukt for å danne botn og spilene. På begge kortsidene vert det sett inn to bogar der endane dannar bein og toppen dannar handtak på korga. Det flettes så rundt dette, og spilene bøyst opp etterkvart som ein fletter.

Ein set inn hjørnespilar på utsida av bogane, noko som dannar ei rund og fin form i og med at fletten går utanom bogane.

Kanten på vedmeisen er spesiell på den måten at den er surra tett med tynne ytterskalker av selje. Me legg først ein halvklovning som forsterkning på innsida og yttersida av korga, desse blir surra eller

sydde fast til spiler og flett med tynne ytterskalkar av selje. Her fester me også bogane som dannar handtak fast til kanten. Arne Jensen sa at ein kan splitte selje så tynt som papir, og det hadde han rett i!

I 1991 dokumenterte Norsk håndverksinstitutt binding av meis med tradisjonsberar Arne Jensen frå Stange i Hedmark. I 2018 og 2019 fekk eg og Samson Øvstebø gå igjennom film og biletmateriale frå det prosjektet. Deretter gjorde me eit prosjekt der me gjenskapa vedmeisen utifrå dette materialet og frå samtalar med Janke Meier (som var med på prosjektet i 1991), Ellen Mette Nielsen som hadde møtt fleire meisbindarar i sine prosjekt og Mette Falstad som hadde ein bestefar som var meisbindar.

Dette prosjektet enda opp med at mange nye meiser blei produserte og med ei utstilling om vedmeisen som blei vist på Skogmuseet på Elverum frå februar til september 2020.

Aktarkorg

Foto Silje Ensby

Aktaren var i det gamle bondesamfunnet ein person som passa og stelte dyr eller barn e.a. Aktarkorger var altså korger som dyrepassarar brukte til fjøsstell, til dømes til å bære høy i frå løa til fjøs, stall eller småfehus den gong det var mange spesialiserte hus på gardane. Nokon laga tuller med høy som vart reiva opp med tanke på ein porsjon til kvart dyr. Elles kunne korga fyllast med laust høy. Me veit ikkje kor stor geografisk utbreiing denne korgtypen hadde, men antar at det galdt heile Gudbrandsdalen.

Norsk håndverksinstitutt gjorde prosjekt med aktarkorg også i 1991. Tradisjonsberar på dette prosjektet var Syver Horten i Skårvangen i Vågå. Eg og Samson Øvstebø fekk kjennskap til hans korgarbeid gjennom film og biletmaterial frå instituttet før me gjorde prosjekt med å gjenskape og formidle korgtypen.

Snik

Snik er en korgtype med fletta botn som har slektskap til aktarkorga og vedmeisen. Sniken er knytt til eit avgrensa geografisk område og ein bestemt bruk, nemlig lågåsildfiske i Fåberg. Den er nytta som beredskap for transport av lågåsild frå elva og opp til gardane i liene ovanfor.

Korga er høg og smal og har eit beretre festa til eine langsida. Nokre har også sett på fatlar slik at den kan bli bore som ein ryggsekk. Sniken er oftast fletta av kløyvde rotskudd av hegg.

Sniken har fletta botn som blir tetta på same måte som vedmeisen ved at fleire av botnstaga går i hop når ein byrjar fletten. Botnen er bygd opp som eit rektangel og det er forskjellige løysingar på å dele opp spilene (reimene som dei blir kalla lokalt) til oddetal når ein byrjar å flette. Både spiler og flett består av delt hegg, oftast halvklovningar som tyder på at ein har nytta tynne rotskot til flettinga.

Kanten er lik den på vedmeisen der ein legg ein halvkløyving på innsida og utsida og syr/viklar desse fast med tynne skjener/ytterskalker av hegg. Ein syr fleire gonger gjennom kvar spile og på den måten blir kanten godt festa.

Ein u-forma pinne er festa under korga for å hindre slitasje og for at korga skal kunne stå utan å velte. Beretreet er vanlegvis festa til sniken med ei bjørkevidje og spilene den er festa rundt er forsterka.

Sponkorg

Foto Silje Ensby

Sponkorgene har vore brukt til alt; dei finst i alle variantar, frå grove arbeidskorgar til fine, rosemåla korgar, frå eingongsemballasje til evigvarande, sterke korgar. Sponkorgene er oftast laga av furu, men eg har sett korgar laga av selje og osp også.

Eg finn sponkorgar alle stader eg har vore. Det har vorte produsert store mengder slike korgar! Men merkeleg nok har eg funne svært få som kan produsere desse korgene i Noreg. Det er nokre som har sponhøvel og som flettar med høvla spon. Av dei har eg hatt kontakt med og lært av, gjeld det Knut Skåla, Samson Øvstebø og Johannes Hetlelid. Kunnskapen om riving av spon er det endå færre som sit på, og her har eg lært av Jon Bojer Godal, Björn Majors og Säs Holger Andersson, dei to siste i Sverige.

Sponkorgene kan delast i to typar, som igjen kan delast i to variantar. Det finst to fletteteknikkar som er vanlege og to materialkvalitetar.

Korgene kan vere laga i riven eller høvla spon.

Riven spon er delt for hand, oftast på flask/med årringane. Det er geita/ytterveden som er brukt. Denne spona kan vere kraftig og kan bøyast begge vegar. Det er veldig viktig med tettvaksten materiale. Spona deler me for hand til dei er tynne nok til å bli fletta med. Nokre stader er det vanleg å høvle spona med to høvlar som står på høgkant, slik at dei vert litt avsmalna på sidene. Dette gjer dei enklare å flette med og gjer det mogeleg å få tettare korger. Denne patenten har eg berre sett i Sverige og eg har ikkje klart å sjå at det har vore vanleg å gjere slik på gamle korger eg har funne i Noreg. Eg seier at dei fleste sponkorgene er rivne på flask/med årringane, men i Alvdal har eg funne rivne sponkorgar på kant. Det finst oftast nokre unntak som stadfestar slike reglar, men i Alvdal såg eg fleire korgar frå fleire gardar og alle var fletta med spon riven på kant. Eg meiner det tyder på at det har vore vanleg å gjere det slik akkurat her. Eg har ikkje undersøkt korgar i kringliggande bygder, om det er gjort på same måte der. Eg har prøvd å rive og flette med slik spon og synes det går greitt. Eg synest kanskje spona er litt skjørare på langs på denne måten, men det går godt å flette med den. Dei rivne sponkorgene er enormt sterke og haldbare og ein kan stå oppå ei lita korg av riven spon!

Høvla spon er også laga av ytterveden/geita på tettvaksten og rettvaksten furu. Men når ein høvlar kan ein bruke litt mindre tett materiale. Ein skjer plank på kant av årringar og høvlar med handhøvel eller maskinhøvel. Ein handhøvel kan vere for to personar eller ein. Dei eg har sett og prøvd er for ein person. Høvla spon har vore produsert i store mengder rundt i landet, og var salsvare på hobbybutikkar til opp på 1990-talet. Det var ofte produsentar med heimelaga maskiner som selde spona. Det var nok manglande etterspørsel som gjorde at desse produsentane gav seg. Eg har fått sjå og prøve to av dei maskinene som vart bruka. Dei er spesiallaga til sine formål og produsentens behov, som maskina på Hjelmeland som høvlar opp til 80 cm lange spon, tilpassa korgene Johannes Hetlelid laga.

Kolfat

Foto Silje Ensby

Kolfat eller kolfat er rammekorger fletta med selje, bjørk eller vier. Desse er tradisjonelt laga i øvre deler av Østerdalen og opp mot Røros. Rammekorger er laga i forskjellige variantar og materiale rundt omkring her til lands og andre land. Men det som skil kolfatet, den varianten her, frå dei andre eg har sett rundt omkring, er løysinga for å lage handtak.

Kolfatet vart mykje brukt i gruveindustrien. Men eg er også blitt fortalt at dei henta kvitmose til dyra med kolfat. Då kunne dei leggja fatet på skrått over føtene og rake mosen inn. Kolfat til slik bruk var i seinare tid ofte berre laga med spiler og bundne med streng. Då vart dei lette og luftige og kjappe å lage. (Jo Bakke og Olav Lilleeggen)

Ei vanleg tolking av namnet er at dei brukte dei i kolgruvene og at dei derfor heitte kolfat. Men fleire lokale meiner at namnet heller kjem av kvelving – forma på korga og skriv seg for kolfat.

Ramma er laga av ein eller to pinnar som er bøygde og forma som ein ring. På denne ringen er det sett tverrstykket tvers over slik at det opnar seg eit rom i kvar ende av den ovale ringen. I dette tverrstykket er dei fyrste spilene sette inn, og fletten startar i kvar ende, ved kvart tverrstykket. Det er ofte 5 spiler i tverrstykket på middels store kolfat, og to eller tre ekstra spiler sette inn på kvar side.

I Alvdal har dei inntil nyleg hatt fleire som kunne lage kolfat og med hjelp av kjentmann Olav

Lilleeggen har eg fått møte fleire av desse. Eg fekk vere med ut for å leite etter materiale. Det er store mengder med forskjellige sortar vier langs elvane Folla og Glomma. Istervier er den sorten dei har høyrte er den beste til kolvfat-fletting. Men det er vanskeleg å skilje sortane. Ein sort som overraska meg litt og som skil seg veldig lett ut er duggpil. Den veks vilt i store mengder langs elvane der, den har veldig spesiell raud bark med knallgul innside. Når barken tørker vert den bortimot svart, og har ein særeigen duft. Kaukasisk duggpil er veldig populær å dyrke blant korgmakarar, dei blir brukt heile som årsskudd.

I Alvdal er det vanskeleg å finne nok like tjukke årsskudd til ei heil korg, og når ein deler pinnane liknar dei vanleg pil eller selje i veden. Men borken er verdt å ta vare på til dekorasjonar og kontraster på kantar.

I Alvdal har dei oftast delt tynne material i to og koka dei for å få av barken, om dei ikkje vart hausta på våren når det svar. Når ein koker med bark på vert fargen på materialet gyllen og det er særeige på mange av dei kolvfata eg har sett der. Når dei vert gamle vert fargen blassare og det er vanskeleg å sjå om dei har koka dei eldste fata eg har sett.

Flisfat

Flisfat er rammekorger laga av hassel og har tradisjonelt vore laga i Larvik og områda rundt.

Flisfata er laga av ei ramme av hassel, spiler av hassel og flis/fletteband av hassel. Det ligg ein fin film om flisfat ute på youtube som er laga av Norges Husflidslag med Reidar Løvås som lærar. Dei kallar flettematerialet for flis og derfrå kjem namnet flisfat, seiast det.

Me finn ofte flisfat i områda rundt jernverk, og det er historier om fattige familiar som livnærte seg på å lage flisfat på vintrane. Men korgene var nok i vanleg bruk til mykje forskjellig, det finst variantar med handtak som eignar seg meir til soppkorgar eller handlekorgar og det finnes store variantar som eignar seg best til kleskorg eller ullkorg.

Vombakorg

Vombakorga er ei korg me finn i Sogn og Nordfjord, namnet kjem truleg av forma, som kan samanliknast med ei vomb (mage) på eit dyr. Desse korgene kunne også kallast brudlaupskorg eller gjestebodskorg, som seier noko om bruken. Eit anna namn kunne også vere lokakorg, men då var det snakk om ein variant med lok. Korga skil seg ut frå andre korgar i materialbruken og fletteteknikken. Det er ei rammekorg der ramma og spilene oftast er laga i hassel, hegg eller selje, medan det er fletta med tæger (bjørkerøter). Nokre av dei gamle korgene er heilt utruleg tett fletta av svært jamne tæger.

Eg har undersøkt mange vombakorger etterkvart, og den korga eg har sett som var tettast fletta hadde 45 spiler på kvar side av bogen som dannar hanken, altså 90 spiler til saman! Då står spilene så tett at det er umogleg å få fingrane imellom. Det er eit stort arbeid å flette ei slik korg!

Eg har ikkje funne rammekorger fletta med røter andre stader i landet, det næraste eg har funne er i Sverige der det blir fletta granrotskorger.

På ei av vombakorgene eg såg i Sandane var det skrive ein lapp der det stod at korga var kjøpt av styraren på museet i 1911 for kroner 0,50. Det er det næraste eg kjem ei datering av ei korg, men korga kan ha vore 100 år gammal då ho vart kjøpt! Den rette alderen veit eg ikkje.

Kipe

Kipa er ei korg med trebotn, som me finn langs heile vestlandskysten frå Lindesnes til Helgeland. Den kan finnast lenger nord også, men eg har ikkje klart å finne prov på det. Korger med trebotn finst også på Gotland i Sverige og sporadisk andre stader i Noreg. Men kipa ser ut til å ha vore mest vanleg på

Vestlandet. I Tyskland og Italia ser me også desse korgene, i Tyskland blir dei kalla kiepe og har tydeleg slektskap til dei me finn her til lands.

Korga er bygd opp med spiler som er festa i ein trebotn, her er nesten alltid eit oddetal med spiler (eg har sett ei med partal!) og flett som går i spiral oppover.

Kipa kjem i eit stort mangfald av former og bruksområde.

Dei kipene me kjenner aller best på Vestlandet er ryggkipene, store korgar som fungerte som ryggsekker. Stabile og stødige korgar som tolte mykje vekt. Dei vart brukt til transport av alt ifrå hø, lauv, poteter, møk og andre ting som trong fraktast.

Kipene er fletta i mange forskjellige materiale alt etter kva ein hadde tilgjengeleg og kva som var best til formålet med korga. Eg har sett kiper fletta med selje, hegg, hassel, einer, bjørkekvist og bjørkerøter. Avslutningane eller kantane på kipene er gjerne bundne med bjørketæger eller streng eller surra med tynne bjørkevidjer. Nokre kiper har også stakar av bjørkevidjer der denne er bøygd ned i fletten og dannar kant.

Nokre aktive kiperemakarar finst framleis.

Knutekorg

Knutekorg er ei korg som er noko for seg sjølv. Ho passar ikkje inn i nokon av kategoriane mine, dei med ramme, trebotn eller fletta botn. Knutekorga har sitt heilt eige system!

Oppbygginga består av 4 pinnar sette saman i eit system utan stiftar eller lim.

Det er skore nøyaktige hakk i desse 4 pinnane og dei er bøygde rundt kvarandre slik at dei låser seg i kvarandre. Etter at ramma er sett i hop, fyller ein inn sider og botn med trestykke og flett til det vert tett. Her er stor variasjon i kor mykje flett og kor store trestykke som er sette inn.

I Sverige har Göran Andersson skrive masteroppgåve om knutekorgar og arbeid med desse i lang tid. Det var rette person å lære av! Dei fleste svenske korgene har ramme av runde pinnar, oftast selje. Her i Noreg finn me ofte at ramma er skoren firkanta og at både brakje (einer), selje og andre treslag har vore brukt.

Janke Meijer skriv dette om knutekorga som sendingskorg: *«Sendingskurver med firkantet ramme av bøygde teiner, med sider av tynne fjøler og flettverk vet jeg om fra Telemark, fra et område fra Hardanger nordover til Sognefjorden og delvis i Vest-Valdres. Den eldste dekoren på alle disse trekurvene er svistempeldekoren slik det er på mange rammekurver på museene i Voss og Utne. Rammekurvene i Telemark er derimot rosemalte, akkurat som mange av de sveipte kurvene fra Vestlandet».*

Desse korgene har eg funne på nesten alle museer eg har leita, så knutekorga må ha hatt ei ganske stor utbreiing! Dei er ofte kalla sendingskorgar, og er gjerne rikt dekorerte med svidekor eller rosemaling.

Den største knutekorga eg har sett fekk eg av ein med antikvitetshandel i Gol. Korga var så øydelagd at ho ikkje var salgbar. Ramma er laga av brakje som er skoren firkanta lik dei fleste eg har funne i Noreg. Denne korga er spesiell fordi ho er så stor! Det er den største knutekorga eg har funne, ho måler 45 *45 cm utvendig og er 30 cm høg. Det må ha vore ei utfordring å finne så stor og så jamn brakje som var kvistfri nok til å bøye på den måten!

Tægerbinding

Tægerbinding er som namnet tilseier ikkje ein fletteteknikk! Ein deler korgteknikkane inn i fletteteknikkar og bindeteknikkar. Dette kan lett vere litt forvirrande, sidan det ofte er snakk om å binde ein meis eller ei kipe, sjølv om dette er fletteteknikkar. Uttrykka har nok gått litt om kvarandre frå gammalt.

Tægerbinding er vel den av dei gamle korgteknikkane som har flest aktive utøvarar i dag. Likevel er handverket truga og treng kritisk fleire utøvarar. Korgene som tradisjonelt er laga i denne teknikken, er av typen sendingskorgar og er praktksempplar eigna til å sende mat i til samkomer som bryllaup, dåp og gravferder. Korgene gjekk ofte i arv og det kunne være ære i å ha ei flott og forseggjort korg til sending. Det hender at også knutekorgar, vombakorgar eller utskorne eller dekorerte korgar av tre vert kalla sendingskorg.

Tæger er røter, stort sett av bjørk, men det er funne døme på at det er snakk om granrøter.

Teknikken er kjenneteikna ved at ein har eit tynnare materiale som blir bunde rundt ein kraftigare kjerne. Bindinga går oftast i spiral i botnen. Ein lagar mønster ved å binde rundt kjernen og ned i førre omgang. Kjernen er oftast ei tjukk rot, men på større arbeid kan det også vere tynne pinnar av hassel, selje eller hegg. Bindematerialet er oftast ei delt rot. På arbeid med svært tynn binding kan binderota vere udelte. Samiske arbeid er ofte bundne med udelte tæger og har doble tæger til kjerne. Nokre av desse arbeida er så tett bundne at dei kan holde på flytande væske!

På sidene på korgene er det ofte bunde ein og ein runde som blir skjøta og avslutta. Dette for å få eit jamt arbeid og for å unngå høgdeforskjell og synlege overgangar til neste runde.

Materiala

Tverrsnitt av furu

Materiala i korgene og flettverka eg har studert, er mangfaldige og demonstrerer eit vell av kunnskap om naturen og kva som kunne nyttast. Kunnskapen om kva vekstvilkår materiala treng, korleis og når haustinga burde gjerast, er opparbeidd gjennom generasjonar.

Prosjektet mitt har handla om fletta korgar i splitta materiale, som gjeld det store fleirtalet av dei gamle korgtypane.

Når ein haustar materiale og ikkje dyrkar det i åker som pil, så er det vanskeleg å finne mange nok like lange og like tjukke pinnar til fletting. Ofte er også selje og andre materiale for skjøre når dei er så unge, at det er ein fordel å vente med hausting til dei er ca 2 – 5 cm tjukke eller 4 til 10 år gamle.

Her finst sjølvstundt unntak og eit av dei eldste funna av flettverk er ei 7 500 år gammal åleruse som er funnen i Malmö! Denne er fletta av tynne, heile pilekvister. Steen Madsen fortel at mange av dei riktig gamle korgene var fletta av veldig tynn pil!

I bygde-Noreg har ein tradisjonelt sett ikkje sett av åkerland til å dyrke anna enn mat til menneske eller dyr. Likevel kan ein på mange vis seie at mykje materiale, blant anna til korgfletting, vart dyrka. Skogen og utmarka vart iallfall stelt og ivareteken for å sikre det ein trong til dagens behov og til komande generasjonar. I denne måten å drive på ligg det enorm kunnskapsbank om materiala og om veksemåtar, haustetidspunkt og stell av kulturlandskapet.

Frå skisse til bok om skognytting av Jon Bojer Godal:

Skog til vidjer, band og korgar

Til desse føremåla er det nesten berre renningar som har vore i bruk. Difor lyt vi ha ein liten gjennomgang av dei. Renning er fellesord for små tre som kjem opp som stubbeskot eller som rotskot. Anna ord for desse er teinung. Ordet teinung er helst i bruk på Austlandet (Innlandet), medan stubbeskot er vanleg litterær nemning. Renning er vanleg i talemålet i mesteparten av landet.

Om haustingsskoger av Anders Nielsen – Nibio.no:

«Høsting av lauv til fôr har vært en viktig del av den utstrakte bruken av utmarka vi har hatt helt siden jordbrukets barndom her i landet for 5000–6000 år siden. Det å høste lauv er en eldre høstingsform enn slått og høybergning, av den enkle grunn er at en ikke hadde behov for spesielt utvikla redskap av jern til dette. Det er funnet lauvkniver med egg av flint, og det heter blant annet «å bryte lauv».

Styving og stubbelauving har vært vanlig over hele landet. Stubbelauving er når en høster greiner med bladverk fra stubbeskudd av ulike lauvtreslag. Norske høstingsskoger er blant de nordligste i verden, og Norge er et av de få landa i Europa som fremdeles har slike skoger skapt av ei lang historie med tradisjonelt høstingsjordbruk.»

Høstingsskogene representerer både biologiske og kulturhistoriske verdier. De er viktige leveområde for mange arter, deriblant mange vedboende trua sopp, mose og lav. Dessuten finnes gode leveområder for en rekke insektarter.

Her snakker Anders Nielsen først og fremst om hausting til dyrefor. Men same teknikkane er brukt i hausting til bandastaker (råemne til tønneband) og korgar, som Jon Godal nemner.

Dei kanskje mest synlege restane etter desse kulturlandskapa me finn i dag er, etter det eg veit, bandaskogene (der dei hausta materiale til tønneband). Her er det tydeleg stubbeskot av hassel tett i tett mange stader, og sjølv om dei fleste plassar er overgrodde med for grove material i stubbane, ber dei preg av lang tids skjøtsel.

Dei aller fleste korgar ein finn på museer og bygdetun og i krikar og kroker er fletta med splitta materiale av eit eller anna slag. Det å splitte materiale gjer at ein kan bruke eit stort mangfald av materiale og alltid finne noko å lage korgar av. Ein annan fordel er at materialet ein bruker stort sett er materiale som ikkje vert nytta til noko anna. Det aspektet vil eg tru var særst viktig i det gamle bondesamfunnet der ein var avhengig av å kunne nytte alle ressursar. Når ein splitter materiala vert korgene veldig lette, i tillegg til at dei er sterke. Det er fasinerande kor sterke tynne material, som i seg sjølv er skjøre, vert når ein fletter dei i hop!

Eg har funne nokre forskjellar mellom dei ulike materiala i korgene eg har undersøkt, vidare skal eg ta for meg materiale for materiale og forklare om hausting og utvinning av kvart enkelt treslag. Nokre materiale er veldig like og nokre skil seg ut.

Det er ikkje alltid lett å skilje kva material gamle korgar er laga av, og det er godt mogleg det finst materiale som er brukt, som eg ikkje har fått med meg. Eg har ikkje testa korgar for å finne ut alder eller material. Eg har undersøkt korgar med auge og hender, og lært meg å kjenne igjen små tegn som kviststruktur, fargenyansar og vedstruktur. Men først og fremst har eg vore oppteken av å lære mest mogleg av dei som kan og øve og teste sjølv, for å danne eit godt grunnlag for materialkunnskapen.

Salix-slekta; selje, vier og pil

Hautsing av vier. Foto Samson Øvstebø

Selje, vier og pil veks over store deler av landet og har vorte nytta til korgfletting mange stader.

På Vestlandet vart selja nytta til både spiler og fletting på kiper i forskjellige variantar. På Havråtunet på Osterøy lagar dei stakane av grov selje, og flettinga av tynnare seljekvister. På Askøy er det meir vanleg å bruke furu til stakane, mens flettinga oftast er av selje.

I Hedmark er selja brukt til vedmeiser og øvst i Gudbrandsdalen er vieren brukt til aktarkorger. I Alvdal er vier, og då særleg istervier, brukt til å flette kolvfat.

På same måten som med hassel ynskjer ein å finne selje som er hoggen ned og som har sett nye skot,

og gjerne står tett og undersolt slik at dei ikkje veks for fort. Om selja veks for fort vert det mykje marg, og meir jobb med å fjerne denne då den ikkje kan nyttast til flettinga, den er sprø og mjuk og fell frå kvarandre.

Salix er ei stor slekt som femner om både selje, vier og pil og det er heilt umogeleg å skilje dei ulike sortane for utrente som meg. I Noreg har me meir enn 500 arter!

I korgflettings samanheng er viktige kriteria at pinnane er så rette og lange og kvistfrie som mogleg og helst med så lite marg som mogleg. Her er det stor variasjon rundt om i landet!

Langs Glomma og Folla i Alvdal har eg funne nokre flotte bestandar av forskjellige slag vier, til og med doggpil! Her veks det tett i tett langs elvebanken og dei er beine og fine med lite marg. I mitt nærrområde i Hardanger er det selja me kan bruke, dei fleste viersortane er kortvaksne og krokete. Her har ofte selja mykje marg og er grønar på farge enn den selja me finn på Hedmarken, men det er variasjonar her og!

Selje - skot ca. 2-4 cm tjukke for deling på midten, ca 3-5 cm tjukke for knekking på knekkebenk. Stubbeskot og kjerr som veks tett og seint. Område som er skorne ned for 3-8 år sidan.

Vier – lange skot ca. 2-4 cm tjukke. Istervier ofte føretrekt. Veks tett i kantsoner, ved bekkedar og ved elveleie. I områda Alvdal og Vågå er vier mykje brukt til korgfletting. Her veks vieren tett langs elvane.

Pil – lange skot kan brukast både som vidje (til å vri til handtak m.m.) – skot ca. 2-4 cm tjukke for deling på midten, ca 3-5 cm tjukke for knekking på knekkebenk som selje. Pil er planta mange stader, men finst også vilt nokre stader. Ved Glomma i Alvdal veks ein type duggpil som har ein bork som er raud på utsida og gul på innsida og som vert svart når den tørker.

Delt selje

Hassel (Hatl)

Hatleskog/hasselskog

I Hardanger der eg bur, er det store område med hatleskog, der hatlekjerra står tett i tett. Dei vart nytta til produksjon av tønneband som var ein stor eksportvare frå Kvam. Hatleskogen er oftast kalla bandaskog her, og i Kvam stelte dei hasselen like fint som aldetrea (frukttrea).

Hatl vekst som busk, med mange renningar frå same rot, og det er desse ein har nytta til tønneband og korgar. Tidlegare vart hatleskogen vedlikehalden for å heile tida ha tilgang på beine fine og jamntjukke stakar til tønneband. Dei hogg stubbeskot, skota nede ved rota, for at stubben skulle setja nye skot derfrå. I England kallar dei dette coppice, og der er det framleis levande tradisjon for denne typen skogbruk til mange forskjellige formål, deriblant korgfletting. Her i distriktet er tradisjonen utdøydd, og det er vanskeleg å finne nokon som veit korleis dei skjøtne hatleskogen. Eg har oppigjennom prata med folk og prøvd meg fram på eigen hatleskog og har kome til at eg trur ikkje det er gjort på same måte her som i England - kanskje klimaet spelar ei rolle i den samanheng? I England hogg dei heilt ned eit større område for så å la det vekse til stakane er brukande til sitt formål, gjerne 4-8 år.

Her trur eg dei heile tida har halde hatlestubbane nede ved å hogge ut litt og litt, då mi erfaring er at dei ikkje toler så godt å bli hogde heilt ned.

I dag er dei fleste felt med hatl overgrodde og har mest grove stokkar med nokre få tynne stakar som

er brukande til fletting innimellom.

Vinteren er den tida som er mest nytta til å hauste hatl, tradisjonelt har bandasmiing (å lage tønneband) vore vinterarbeid, slik som korgfletting og kipebinding.

Det verkar som om hatlen vert litt sprøare og knekk lettare når den er saftsprengt/har mykje sevje på vår og sommar. Men det fungerer å bruke den då også, og om den får tørke nokre dagar etter hausting kan den verte meir smidig å jobbe med.

Hassel – unge skot ca. 2-4 cm tjukke for deling på midten, ca. 3-5 cm tjukke for knekking på knekkebenk. Stubbeskot som veks tett og seint, ideelt sett ca. 6-8 år gamal. Den beste hatlen har eg funne i dei gamle stubbeskotskogane som gjerne ligg i nordhellingar eller er skjerma av annan skog. Eg har lagt merke til lokalt i Kvam, og forstår etter gamle omtalar i Bygdajol (Utgitt av Kvam Sogelag) at bandaskogane, dei stubbeskotskogane som vart nytta til tønneband, ofte var plassert i sør- og vesthellinga og at dei ynskte rask vekst på banda. Mi erfaring er at den aller beste hatlen til knekking av band til å flette med er den som har stått meir skjerma for sol og varme, men ikkje alltid. Eg har funne mange gode hatlepinner i dei vestvendte solhellingane. Men generelt sett er desse bandaskogene tette, og har nok vore endå tettare då dei vart drivne og haldne ved like.

Hegg

Snik fletta med hegg

Det er ikkje så mange korgar som tradisjonelt er fletta med hegg, men den er likevel viktig å ta med. Eg har funne nokre eksempel på korgar i hegg, blant dei snik som vart nytta til å bære lågåsild under fisket i Gudbrandsdalslågen. Ei kipe har eg funne på Agatunet, er fletta i halvkløyvingar av hegg.

Elles har hegg ofte vore nytta til bogar og hankar då den er seig og ganske grei å bøye til jamne fine bogar.

Hegg veks villig og det er lett å finne tynne skot sjølv om dei sjelden er veldig lange utan kvist. Dei er greie å dele, og lukter fantastisk når ein jobbar med det!

Hegg – skot, ofte rotskot. Så lange og kvistfrie som mogleg. Ofte brukt til handtak og bogar og treng ikkje vere så lange som selje/hassel. Hegg har ofte «ledd» med kvist og veks ofte ikkje så enormt lange på eit år. Men her som hjå hatlen finst det lange flotte utgåver i tett skog eller nordhellinger der dei må kjempe om lys. Generelt verker hegg seigare og meir jamt bøyeleg enn hatl og selje, og eg ender ofte opp med å føretrekke den til bogar og spiler i rammekorger. Heggen kan også fint knekkjast på knekkebenk, men der synest eg det er vanskelegare å finne lange nok skot utan store kvist som gjer det verdt å knekke ut band. Då er det enklare å finne lang og jamn hatl til det formålet, og oftast lettare å komme over kvist i knekkeprosessen med hatl.

Brakje/brisk/einer

Brakjen - som den blir kalla her i Hardanger, har mange namn rundt om i landet og har vore nytta til utallige formål - alt frå kledning på løevegger til vask av folk og kjerald og til medisin. Men også til korger.

Dette er eit utruleg haldbart materiale som toler mykje fukt. Mange stader er kiper fletta med brakje nederst - der det er mest fuktig og fletten er mest utsett og fortast blir øydelagd. Somme stader er brakje brukt både i spiler og flett, men mest vanleg er flett av einer på staker av furu.

Brakje er også nytta til å flette fangstreiskap som åleteiner og hummarteiner.

Brakjen er naturleg nok mest vanleg å finne i flett på Vestlandet, då det er sjeldan å finne dei lange rakvokste bestandane andre stader i landet.

I Sverige har dei også tradisjonar for fletting med brakje.

I dag er brakje ofte eit gjengroingsproblem mange stader på vestlandet, der bøar og utmark gror igjen.

Brakjen eg er ute etter til fletting, veks i høgreiste tette tuer, inni ei slik tue finn ein greiner som strekkjer seg etter lyset og har mindre kvist (for det er alltid kvist i brakjen). Vanligvis 2-3 cm i diameter til fletting, større om ein skal ha det til spiler. Brakjen veks sakte og desse pinnane er ofte 10-15 år gamle!

Rette skot med minst mulig kvist, frå 1, 5–2,5 cm eller ca tommeltjukk. Veks typisk inni tette tuer med søyleeiner. Spesielt på Vestlandet er denne typen einer vanleg. På gjengrodd innmark, på hogstområder eller innimellom større skog kan ein ofte finne tuer med einer som er rakvokst og tett. Her foretrekkjast oftast den eineren som har vakse relativt fort. Relativt i forhold til at einer absolutt ikkje veks fort samanlikna med hassel eller selje, ein einer som er tommeltjukk kan fint vere 15-25 år gamal. Eieren utan for mykje al og utan for mykje kvist er å føretrekke. Dei skudda som veks opp inni slike tette høge tuer, er ofte litt skjerma for vind og vêr og mjukare i veden.

Bjørk

Tæger/røter - lange jamne røter av bjørk utan krokar, frå tjukkeleik som hårstrå opp til 1,5 cm blir brukt til korgfletting og til binding av kantar og til korgbinding. Tæger er brukt til mykje forskjellig opp igjennom, også som taumaterial og til å binde i hop. Dei lengste og jamnaste røtene er å føretrekkja til fletting og binding av korgar. Dei finst oftast i myrområde og i finkorna sand. Med ein gong røtene støyter på motstand vert det krokar og knekkar i veksten. Dette gjer dei vanskelege å bruke til korgar. Spesielt tægerbindinga krev jamt materiale for å få pene bindinger. Mine informantar pratar om mosemyrer som gode stader å leite etter røter. Men også sandtak og skjeringar i skogsvegar er eksempel. Dei områda eg sjølv har funne mest og finaste røter i er myrer der det har vore torvuttak. I utkanten av torvmyrer som fortsett er i drift, eller der dei avslutta drifta for opp til 20 år sida, veks det fort til med bjørk, men det tek tid før mosen og graset dekker bakken. Der har eg funne mellomstor bjørk på 3-8 meter, jorda er næringsfattig og ganske laus, der strekker røtene seg langt og vert jamne og fine. Dei beste røtene er mahogni/burgunder-raude og utan særleg med sideskot. Korleis det såg ut der dei hausta røter for 100 år sida skulle eg gjerne ha visst. Men med så mange produkt laga av bjørkerøter, er det naturleg å tenke at område vart haldne opne og fri for anna vegetasjon med det for auga å hauste røter.

- Bjørkevidje – rotskot av bjørk. Så lange og kvistfrie som mogleg, tjukkeleikar frå 0,5 cm til 3 cm alt etter bruksområdet.
- Små bjørk som skal brukast til fletting, har vakse tett og er ca. 2-4 cm tjukk, så lange og kvistfrie som moglege. Blir delte på midten som vier og selje.

- Never – ytste delen av borken på bjørka. Haustast når det svar. Eit vanleg korgmateriale i heile Norden og mange andre stader i verda.

Furu

Stor gamal furu

Furu – tettvaksen og rettvaksen furu som har vakse seint spesielt på slutten. Minst mogleg kvist og ujamnheiter. Ideelt sett rundt 200 år gamal. Kan ikkje takast med skogsmasking då det vil skade sponmaterialen som ligg ytst i treet. Dei ytste årringane rett under borken er dei seigaste og beste til korgmateriale.

Mange stader finn eg gamle korgar av riven spon - stort sett furuspon. Det er utruleg solide korgar, som er lette av vekt. Ofte har dei ei vidje som handtak, men like ofte er dei utan handtak.

Dei er oftast fletta med eitt og eitt spon, i motsetning til høvla sponkorgar som ofte er diagonalfletta. Kanten er ofte laga ved å legge ned eitt og eitt spon høvlesvis innover og utover i korga, på innsida av eit ekstra spon som er lagt inn. Ein genial kant låser korga og gjer den utruleg fast og stødig.

Reven spon og høvla spon

Reven spon er spon som er delt for hand, langs årringane, på flask. Mens høvla spon er høvla med høvel - handhøvel eller maskinhøvel, på tvers av årringane, på kant. Høvla spon har ei rettside og ei vrangside og det går kun an å bøye sponen på rettsida. Reven spon kan bøyst begge veier. Begge deler er oftast utvunne frå ytterveden av tettvaksen og rettvaksen furu.

Det er ulike måtar å utvinne materiale ein treng til å rive sponkorgar på, så eg har bestemt meg for å prøve forskjellig. Det er stort sett semje om at furua bør vera tettvaksen og utan kvist og så rak som mogleg.

Furua vert hoggen og kløyvd i fire før ein kløyver ut kjerneveden. Til spon er det berre det ytre laget - geita - som blir nytta.

I Hedared i Sverige legg dei det kløyvde materiale, kun geita/ytterveden, (kjerneveden er kløyvd vekk på førehand) i bekken og lar det ligge der i minst tre månader. Nokon av stokkane Curt Bengtsson fann til kurset i Hedaredskorger hadde lege i 5 år eller meir!

Litt lenger nord i Tällberg ved Siljansjøen riv Björn Majors furua fersk. Han legg den i frysaren om han ikkje har høve til å rive spon og flette korg med det same.

Elisar Fornes i Velfjord delte spona ned til ca. 4 spon tjukkeik, 6-7mm, og tørka det før han bløyte opp igjen og reiv spona. Handverksregisteret gjorde prosjekt med han i 1995 der Jon Bojer Godal var med. Jon hugsar mykje frå dette prosjektet og har overlevert kunnskapen til meg. Furua han brukte burde ha vakse på mager jord og ikkje lagt på seg meir enn ein millimeter i året, sa Elisar Fornes.

No har eg prøvd å rive både fersk spon og spon som har lege i vatn i minst 3 månader, samt det som er tørka. Eg synes det verkar som spona som har lege i vatn, og det som har tørka, er enklare å rive. Det er fleire som pratar om ligninet som løyser seg opp, og som gjer at fibrane slepper lettare. Kanskje det er ein årsak?

Det krev mykje trening å rive spona jamt og tynt nok, og ikkje minst å finne spon av god nok kvalitet. Eg byrjar å kjenne forskjell på god og dårleg spon.

Pert, strimler av ytterved er brukt til å tvinne tau og flette nett og fangstreiskap.

Bastabinne (sildekasse) bundet av granpert

Gran

Granrotskorg

Bastabinne (sildekasse) bundet av granpert

Ytterved som på furua, tettvaksen og rettvaksen gran er brukt til spon i Hedaredskorga i Sverige.

Ytterved er også brukt som pert på furua. Tynne strimler tvinna til tau og bundne til nett og fangstreiskapar. Bastabinne blir teknikken kalla i Sverige og blir også brukt med lindebast som materiale der det finst.

Tynne greiner er brukt som rammer og spiler i granrotskorgene og i revnbenskorger med både ramme, spiler og flett av grangreiner.

Røtter av gran ser ut til å være spesielt vanlig i Sverige til rammekorger som liknar vombakorga. Men eg har også høyrte fortalt at dei brukte granrøter i tægerbindingskorger nord i Østerdalen.

Stavargran eller undervokster/unge trær som har fått lite tilgang på lys og måtta strekke seg langt. Har lite kvist, har vakse seint og er rekna for å vere gode og seige til rammer og bogar. Desse var også brukt til rammer i truger.

Lind

Basten som ligg mellom barken og veden. Her i landet har det vore vanleg å hauste lind når det svar, bunte barken og legge den i vatn i tre månadar. Ligninet løyser seg då opp og ein kan skilje flaka frå kvarandre. Desse tynne flaka med fiber er brukt både til tau og til tråd og flettverk som nett. Basten er også brukt som innslag i vev.

Me haustar lindebasten om våren når det svar (når sevja stiger), og lar den ligge i bløyt i 3 månader. Da er den «fådd» og kan delast opp i tynne flak.

Både tau og tråd vart laga av lindebast, den vart også brukt til innslag i vev. Basta er eit utruleg sterkt og smidig materiale, og har ei vakker, gyllen farge.

Det har ganske sikkert blitt laget lindetau over alt der det veks lind. Tradisjonsundersøkingar gjort midt på 1900-tallet tyder på at dette var særleg viktig på Vestlandet. Tauet ble brukt til mange ulike føremål som til hestetaumar, tråd i hesjer, klesnorer, til å binde om høyt og til fiskereiskap. Tau av lindebast har lange tradisjonar. Det er funne slike tau som er nær 2500 år gamle. Det er funne lindetau både i Osebergskipet og Gokstadskipet, tau som må vere 1100-1150 år gamle. (Kilde: Naturhistorisk museum, UiO)

Sjøsivaks

Hausting i juni, då slepp stråa frå rota. Tradisjonelt brukt til stolseteflett og til sko/tøflar. Spesielt på Jæren. Planten veks i ferskvatn og brakkvatn over store deler av Noreg, men det er på Jæren tradisjonen med fletting av sivsko har halde seg levande. Jærstolane vart også fletta med sjøsivaks før dei byrja med import av sjøgras frå Asia. I England og mange andre stader er sjøsivaks også brukt til golvtepper, hattar og vesker. Materialet ser ut til å ha fått ein renessanse og det er mange flettarar på sosiale medium som brukar dette mange stader i verda.

Utvinning av materiale til korgfletting

Det er ulike teknikkar for utvinning av materiale til korgfletting, her vil eg beskrive dei to hovudteknikkane eg bruker på hassel, selje, pil, vier, brakje og hegg.

Knekking av band

Samson knekker ut band av hassel. Foto Arne Fykse

Den eine hovedmetoden for deling er å "knekke" ut band frå utsida av pinnen ved å bøye den slik at årringene slipper. Eg lagar då eit hakk og bøyer pinnen over noko for å løsne årringane og så følger eg desse nedover langs pinnen. Her i landet er denne metoden er mest kjent frå Larvikområdet. Der gjer dei det på det viset når dei fletter flisfat.

Larviksområdet er den einaste staden her i Noreg eg har sett at det blir bruka ei innretning for å knekke ut band av hassel. Eg har sett liknande innretning i Sverige, og same metode har eg sett i bruk i Romania, Bulgaria, Frankrike og Spania, men då har dei brukt å bøye materiale over knea. Teknikken er hovudsakleg nytta på hatl, men fungerer på selje og hegg og vier også.

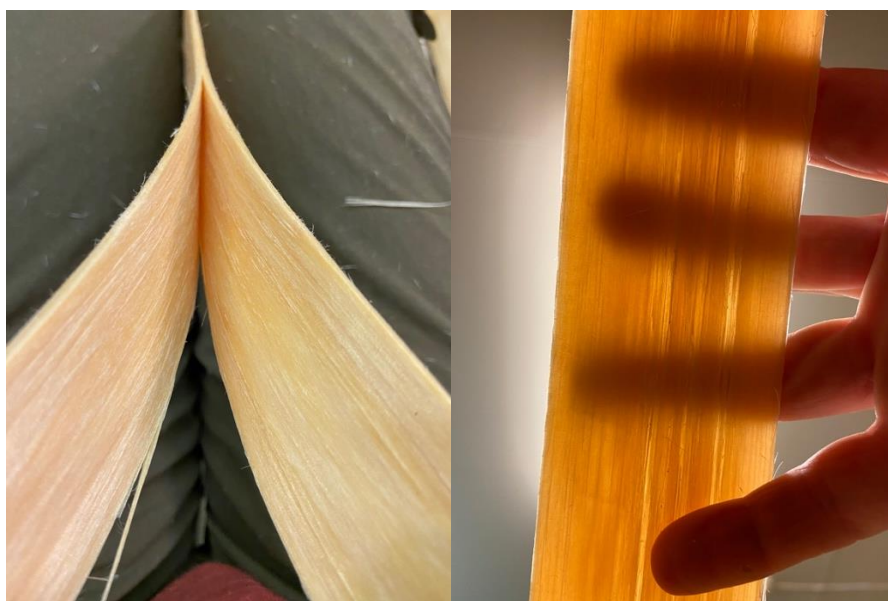
Deling av band

Hege splitter selje. Foto Arne Fykse

Når ein ynskjer breie band til spiler eller flett er det vanlegast å dele i to. Det er denne metoden som er den mest brukte på dei forskjellige korgene som har vore laga i både selje, vier, brakje og hegg. Nokre stader deler ein tynne pinnar i to og smir (spikker) til ein får ønska tjukknaad, andre stader deler ein større greiner fleire gonger og lager mykje materiale ut av ein pinne. I hovudsak deler ein på midten, så på midten, så på midten igjen og sit då igjen med flate band i pinnens bredde.

Riving av spon

Mange stader finn eg gamle korgar av riven spon - stort sett furuspon. Dette er utruleg solide korgar, som er lette av vekt. Ofte har dei ei vidje som handtak, men like ofte er dei utan handtak.

Dei er oftast fletta med eitt og eitt spon, i motsetning til høvla sponkorgar som ofte er diagonalfletta. Kanten er ofte laga ved å legge ned eitt og eitt spon høvesvis innover og utover i korga, på innsida av eit ekstra spon som er lagt inn. Ein genial kant åsar korga og gjer den utruleg fast og stødig.

Det er fleire måtar å utvinne materiale ein treng til å rive sponkorgar på, så eg har bestemt meg for å prøve forskjellig. Det er stort sett semje om at furua bør vera tettvaksen og utan kvist og så rakvaksen som mogleg.

Det krev mykje trening å rive spona jamt og tynt nok, og ikkje minst å finne spon av god nok kvalitet. Eg byrjar å kjenne forskjell på god og dårleg spon no, men har et stykke veg før eg klarer å få spona så jamne som eg vil.

Resultat

Eg har rukke å kome innom fleire materialar og teknikkar enn eg hadde sett for meg at eg skulle klare. Dette er mykje takka være samarbeidet med Samson som har vore stor hjelp i å hauste og bearbeide material av forskjellige slag.

Eg har skaffa meg ei oversikt over tradisjonar i store deler av landet, men har likevel mykje arbeid igjen før eg kan kalle det ei fullstendig oversikt. Den teknikken eg ikkje har vore borti i det heile har vore never. Der finnes heldigvis også nokre tradisjonsberarar igjen og fleire som held kurs.

Eg ser på dette arbeidet som ei forlenging av arbeidet som Janke starta på 1980 talet og som eg ynskjer å fortsette, forhåpentlegvis i lag med fleire framover. Eg ynskjer å fortsette å halde kurs og å utvide kunnskapen ved å stadig søke etter nye korgtyper og finne ut enno meir om dei kjende korgtypene og materiala. Det konkrete resultatet som er ei utstilling med eit overblikk over material og teknikkar funne i korgtradisjonar i Noreg, vil være eit bidrag for å auke kunnskap om korgtradisjonar.

Eg trur det er mogleg å auke kunnskap og interesse for korger og korgmaking gjennom at utstillinga, som no er overdratt frå Norsk håndverksinstitutt til Norsk Korglag, kan reise rundt i landet. Eg ser på dette prosjektet som eit viktig bidrag til å løfte vår kulturarv og bringe viktig kunnskap vidare til nye generasjonar.

Utstilling på Maihaugen

Kjelder

På nett:

Om haustingsskog:

<https://www.nibio.no/tema/landskap/kulturlandskap-og-biologisk-mangfold/kulturmarkstyper/hostingsskog>

Om det svenske prosjektet korgen lyfter:

<https://korgenlyfter.se/en-av-varldens-aldsta-korgar/>

Spinning og veving med lindebast:

https://youtu.be/tG7j_CzoJvM?si=BJX6Cx00mhPfzKbB

Om flisfat med Reidar Løvås:

<https://youtu.be/52a4KhQsBtM?si=cljMhePuAA-kmMOI>

Bøker/tidsskrift:

Meijer, Janke (1997) Om sending og sendingskurver, Ringeby, Særtrykk fra Maihaugens årbok.

Meijer, Janke (1982) Kurver, Fosen Folkehøgskole

Munksgaard, Jan Henrik (1980) Kurver, Oslo, C. Huitfeldt Forlag A.S.

Skogstad, Knut Andreas (2016) Kipa – ein trufast tenar til alle tider, Askøy Husflidslag, A7 print AS. Bergen

Viva Basket – flettetradisjonar på Vestlandet (2015) Sunnhordland Årbok, Kapabel Forlag

Munnlege kjelder er alle tradisjonsbærarane eg har nevnt i liste tidlegare i rapporten.